

*W przestrzeni
słowa i czasu*

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ TEOLOGII

W przestrzeni słowa i czasu

*Księga Jubileuszowa dla Księdza Profesora
Jana Walkusza*

Redakcja
ks. Tomasz Moskal, ks. Marcin Nabożny

Wydawnictwo KUL, Lublin 2020

Recenzenci

ks. prof. dr hab. Henryk Skorowski, UKSW

ks. prof. dr hab. Anzelm Weiss, KUL

Opracowanie redakcyjne

Emilia Melon

Opracowanie komputerowe

Krzysztof Abramowski

Projekt okładki

Agnieszka Gawryszuk

Na okładce

Jezioro Wdzydzkie, Kaszuby, www.worldisbeautiful.eu

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2020

ISBN 978-83-8061-876-3

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H, 20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, <http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski

ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Spis treści

Ks. Tomasz Moskal

Poeta na drogach nauki.

Biogram naukowy ks. prof. Jana Walkusza 19

Abp Adam Szal

Wspólne naukowe poszukiwania 87

Marek Inglot SJ

Ad multos annos 91

Jerzy Flaga

Stulecie KUL w najnowszych publikacjach 93

Krzysztof R. Prokop

Akademicka „genealogia”

księdza profesora Jana Walkusza 105

Joanna Adamiak, Kazimierz Adamiak

The Polish Discussion Club in London, Ontario, Canada:

The Beginning Years 129

Ks. Tomasz Błaszczuk

Towarzystwo Jezusowe na Śląsku do XX wieku 141

Ks. Tadeusz Ceynowa

Zbiór starych druków w Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej

w Koszalinie 159

Stanisław Cieślak SJ

Grób Barbary Lang (1567-1621)

w kościele św. Barbary w Krakowie 179

Ks. Krzysztof Dalecki

Rola rodziny w kształtowaniu patriotycznej postawy życiowej

pelplińskiego Sługi Bożego, ks. prałata Antoniego Henryka Szumana 189

Henryk Duda

The Future of the Kashubian Language in Poland and Abroad	201
--	-----

Judyta Dworasz-Kulik

Ewolucja praw dziecka od deklaracji genewskiej do Konwencji o prawach dziecka	215
--	-----

Piotr Paweł Gach

Szkolnictwo zakonne w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1832)	227
---	-----

Marek Robert Górniak

Redemptoryści w dziejach Głogowa i Ziemi Głogowskiej (ze szczególnym uwzględnieniem lat 1958-2018)	263
---	-----

Ks. Wojciech Guzewicz

Z miłości do Boga i Ojczyzny. Refleksja na temat ruchu katolicko-społecznego w diecezji łomżyńskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego	301
---	-----

Ks. Marek Jodkowski

Epidemia cholery w Braniewie w 1831 roku w świetle kroniki parafii ewangelickiej	313
---	-----

Ks. Marcin Kapłon

Przesiedleńcy z ziem polskich wcielonych do III Rzeszy w trakcie II wojny światowej w diecezji przemyskiej w świetle Ankiety o. Władysława Szoldrskiego (CSsR)	325
--	-----

Ks. Jacek Kapuściński

Czasopisma diecezji częstochowskiej (1925-1992)	345
--	-----

Ks. Krzysztof Koch

Archiwum parafii pw. Trójcy Świętej w Kościelnej Jani	367
--	-----

Ks. Mieczysław Kogut

Sylwetka wielkiego średniowiecznego teologa Jana z Kluczborka (1370-1436)	393
--	-----

Bp Jan Kopiec

Biskupi wrocławscy o zakonach w obowiązkowych relacjach <i>ad limina Apostolorum</i> do Rzymu	411
--	-----

Ks. Łukasz Krucki

Motyw katedry gnieźnieńskiej i jej zabytków na banknotach i monetach polskich	427
--	-----

Marzena Krupa

„To są rzeczy, które po mnie zostaną”. O listach Jarosława Iwaszkiewicza	451
---	-----

Ewelina Kurowicka-Roman

Kompetencje współczesnego nauczyciela w pracy wychowawczo-dydaktycznej w przedszkolu	471
---	-----

Bp Mariusz Leszczyński

Błogosławiony ks. Zygmunt Pisarski (1902-1943). Orędownik pojednania	481
--	-----

Tadeusz Linkner

Pierwsza i ostatnia międzywojenna edycja Przewodnika Aleksandra Majkowskiego	495
---	-----

Ks. Józef Mandziuk

Udział duchowieństwa katolickiego w plebiscycie na Śląsku	509
---	-----

Ks. Jarosław R. Marczewski

Zelo pietatis ductus. Działalność fundacyjna księdza Jana Sasina (†1646)	527
---	-----

Ks. Janusz Mariański

Maturzyści puławscy o przyszłości własnej i społeczeństwa (1994-2016)	539
--	-----

Ks. Piotr Moskal

Z problematyki bazy zewnętrznej historii	561
--	-----

Ks. Tomasz Moskal

Kościół sandomierski a ludzie pracy, rzemieślnicy i przedsiębiorcy. Drogi i wzajemne powiązania	573
--	-----

Ks. Marcin Nabożny

Schematyzmy diecezji rzeszowskiej (1992-2017)	589
---	-----

Ks. Anastazy Nadolny

Doberańskie rękopisy cysterskie w Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie i działalność skryptorium	603
--	-----

Elżbieta Orzechowska

Patriotyczna działalność Wandy Malczewskiej	621
---	-----

Zofia Palubska

Błogosławiony Władysław Bukowiński – duszpasterz Polaków na Wschodzie
w świetle listów do kapłanów655

Ks. Stanisław Ludwik Piech

W szkole moich mistrzów671

Ks. Wojciech Pikor

Problemy krytyki tekstualnej w Księdze Jeremiasza687

Roland Prejs OFMCap

Sieć parafialna na pograniczu polsko-niemieckim w latach 1920-1945701

Kazimierz Puchowski

„Sposobić do rady” – edukacja w *Collegium Nobilium*
Societatis Jesu w Lublinie715

Kamil Roman

Znaczenie form spędzania czasu wolnego
w kształtowaniu zdrowego stylu życia dzieci729

Dk. Waldemar Rozynkowski

O sylwetce duchowej bł. ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego
w świetle jego *Rozważań na tle Ewangelii*739

Aleksander Krzysztof Sitnik OFM

Próby rewindykacji klasztorów bernardyńskich na początku XX wieku
przekazanych po kasacie Kościołom protestanckim
i Cerkwi prawosławnej751

Magda Stroińska

Fighting stereotypes: challenges to the principle of categorization761

Ks. Piotr Szczur

Odbiorcy jałmużny biskupiej w Kościele starożytnym781

Ks. Mariusz Szram

Ślady wczesnochrześcijańskiej egzegezy aleksandryjskiej
w łacińskiej interpretacji Starego Testamentu 805

Magdalena Taradyś

Antropologia i nauka o usprawiedliwieniu Marcina Lutra
w świetle polskiej historiografii XX wieku821

Bartosz Walicki

Ks. Sławomir Zych

Ksiądz Franciszek Bolek.

Sylwetka duszpasterza i działacza polonijnego833

Ks. Albert Warso

Biskupi polscy prześladowani w okresie okupacji hitlerowskiej857

Ks. Leszek Wilczyński

Polonijny miesięcznik „Wieści z Polski” (1928-1934).

Organ prasowy Opieki Polskiej nad Rodakami na Obczyźnie885

Ks. Marcin Wysocki

Moc i rola słowa według Paulina z Noli

i jego listów901

Ks. Dariusz Zagórski

Stopień heroiczności cnót w życiu Sługi Bożego

biskupa Adolfa Piotra Szelągka911

Paweł Zajęc OMI

Kilka uwag o polemice z filozofami oświecenia

– przypadek Charlesa Palissota de Montenoy925

Stanisław T. Zarzycki SAC

Obrona związku wiary chrześcijańskiej z historią w teologii religii939

Autorzy 949

Ks. Marcin Wysocki

Moc i rola słowa według Paulina z Noli i jego listów

Paulin z Noli (354-431) znany jest przede wszystkim jako ten, który porzucił senatorskie godności i ziemskie bogactwa, aby osiąść w klasztorze przez siebie ufundowanym przy grobie św. Feliksa w Noli koło Neapolu i tam wieść życie najpierw mnisze, potem biskupie, rezygnując z uprawiania poezji i życia towarzyskiego. W zamian postanowił raz do roku czcić Męczennika hymnem oraz prowadził ożywioną korespondencję z czołowymi postaciami chrześcijańskiego życia swoich czasów, ale także ze zwykłymi ludźmi szukającymi duchowej porady. W swoich hymnach i listach, które stanowią spuściznę okresu po nawróceniu, Paulin jawi się jako mistrz słowa, co udowodnił wcześniej, pisząc pogańskie utwory, o których doskonałości zaświadczał jego mistrz i przyjaciel Auzoniusz¹. Był wszak Paulin nazywany chrześcijańskim Ciceronem. Znał więc doskonale moc słowa, zarówno jako człowiek wszechstronnie wykształcony², ale przede wszystkim jako autor dzieł literackich różnych gatunków, a także jako polityk oraz osoba piastująca różne stanowiska w państwie,

¹ Zob. Ausonius, *Epistula* 20-25; Paulinus Nolensis, *Carmen* 10-11. Por. R.P.H. Green, *The Correspondence of Ausonius*, „L'Antiquité Classique” 49 (1980), s. 191-211; A. Ruggiero, D. Sorrentino, *Dalle muse a Cristo: Storia di una conversione*, Nola 1984; M. Cytowska, *Paulin z Noli uczeń Auzoniusza*, „Meander” 49 (1994), s. 33-42; A. Swoboda, *Przyjaźń i konflikt Auzoniusza i Paulina z Noli w świetle korespondencji*, „Eos” 83 (1995), s. 307-321; G. Santaniello, *Il dramma della conversione nel dibattito tra Paolino e Ausonio*, „Impegno e Dialogo” 14 (2001), s. 205-231.

² Starożytna szkoła uczyła nie tylko czytania poetów, ale również pisanie poezji, wskazując uczniom poprawność i wytworność formy jako cele, do których powinni dążyć we własnej twórczości. To właśnie szkoła, odrodzona dzięki reformom zapoczątkowanym przez Dioklecjana, stała się kolebką poezji IV wieku, i u wielu autorów tego okresu forma góruje nad treścią, a niektóre z ich poematów postrzegać należy jeśli nie jako wprawki napisane dla rozrywki, to jako ćwiczenia wersyfikatorskie. Zob. Y.M. Duval, *La poésie latine au IVe siècle de notre ère*, „Bulletin de l'Association G. Budé” 2 (1987), s. 166-169; A. Alvar, *Realidad e ilusión*

później również jako kapłan i biskup. Warto zatem przyrzeć się temu, w jaki sposób w korespondencji prowadzonej z różnymi osobami ukazywał znaczenie i moc słowa.

Dla Paulina każdy przejaw twórczości słownej był darem, dlatego też prosił, aby inni obdarowywali go takimi darami³. Tworzenie tych dzieł, a więc używanie słowa, jest „darem łaski” (*donum gratiae*), jak zapewniał w liście do Augustyna⁴. Łaska ta pochodzi oczywiście od Boga i Paulin nieustannie podkreślał tę zależność. W liście do Amanda prosił: „Niech więc Pan otworzy me usta, dając mi mowę, która pochodzi od Niego i dociera do Ciebie, [...] niech rozwiąże mój język ku dobremu słowu”⁵. Ta Boża mowa jest inna niż mowa tego świata, „opływa w mleko Bożej miłości i miód mądrości”⁶. Bóg jest tym, który daje umiejętność pisanie listów i odpowiadania na nie⁷. To Bóg zrasza swoim słowem język człowieka i On jest i siewcą i żniwiarzem⁸. Paulin zachęcał zatem, aby szukać ludzi mądrych w Chrystusie i od nich czerpać i chwytac Boże słowo. Dlatego w retorycznej formie wzywał:

Zawiśnijmy na ustach wszystkich wierzących, ponieważ przez każdego wierzącego tchnie Duch Boży. Konieczne jest także od najmniejszego sługi Bożego wycisnąć przynajmniej kroplę niebiańskiej mądrości, która zrosi suchość mojego serca i dostarczy mi napoju bardziej przydatnego niż rzeki mądrych tego świata⁹.

Zatem inni ludzie, przede wszystkim ci, którzy wierzą w Boga i którzy otwarci są na Jego działanie i Jego Ducha, są tymi, od których można czerpać mądrość zawartą w słowach. Z pewnością to właśnie takich ludzi Bóg ponagla swym nakazem, aby dzielili się swoją mądrością, radą i słowem, mając przede wszystkim na uwadze miłość bliźniego¹⁰. Paulin uświadamia sobie i innym, że wszystko, co mówimy, jest i powinno być zależne od Boga, ale ta zależność ma jeden szczególny wymiar. Jak pisał Paulin w liście do Amanda: „każda nasza mowa powinna być poświęcona przykazaniom i chwale Najwyższego”. On bowiem jest dawcą wszelkiej łaski, daru, którym jest mówienie i życie¹¹.

en la poesía latina tardoantigua: notas a propósito de estética literaria, „Emerita” 60 (1992), s. 1-20.

³ Por. np. Paulinus Nolensis, *Epistula* [dalej: *Ep.*] 6, 3, tłum. polskie za: Paulin z Noli, *Listy 1-51*, tłum., oprac. i wstęp M. Wysocki, J. Pałucki, M. Pyzik-Turska, Kraków 2019.

⁴ *Ep.* 6, 3.

⁵ *Ep.* 12, 2.

⁶ *Ep.* 44, 1.

⁷ Por. *Ep.* 44, 1.

⁸ Por. *Ep.* 23, 1.

⁹ *Ep.* 23, 36.

¹⁰ Por. *Ep.* 25bis, 1.

¹¹ *Ep.* 12, 2.

Słowa, te wypowiedziane i te zapisane, według Paulina, mają przede wszystkim ów wymiar interpersonalny, ukazują miłość i są jej pochodną. Dlatego też pierwszą zasadniczą rolą i cechą słowa zawartego czy to w listach, czy w innych dziełach, było dla niego tworzenie obecności interlokutora. W liście do Alipiusza prosił go: „Odwiedź nas za pośrednictwem Twych listów”¹². List czy dzieło zastępowały ukochaną i upragnioną osobę, która nie była obecna ciałem przy prowadzącym korespondencję. Czasami w ferworze pisania listów Paulin do tego stopnia skupiał się na tej drugiej osobie, że niemal widział ją fizycznie, jak było to w przypadku wymiany listów z biskupem Delfinem, ojcem duchowym Nolińczyka. Pisał do niego: „[...] podczas pisania do Twej umiłowanej osoby całe moje serce skoncentrowało się na Twoim wyglądzie do tego stopnia, że zapomniałem, że Cię tu nie ma”¹³. Pisząc do Augustyna, biskupa Hippony, podkreślał, że czytając codziennie jego pisma, cieszy się rozmową z nim i syci się duchowym tchnieniem jego ust¹⁴ i to pozwala mu widzieć go mimo cielesnej nieobecności oraz daje namiastkę rozmowy: „dzięki Twoim świętym i pobożnym dziełom [...] złączony z Tobą całkowicie myślą, śpieszyłem się, aby przybliżyć się przez listy do zażyłej i braterskiej rozmowy”¹⁵. Czasami słowa tak mocno przemawiają i tworzą obecność interlokutora, że dzięki nim ów drugi zostaje „wryty” w sercu, jak o tym stwierdzał Paulin w liście do Augustyna, dziękując za jego pisma¹⁶. Słowa są więc namiastką obecności drugiej osoby, mają moc uobecnienia jej mimo fizycznej nieobecności. Dzięki nim możliwe jest prowadzenie rozmowy niby z osobą rzeczywiście będącą przy piszącym. Słowa stają się obecnością. Dlatego Paulin mógł napisać do Sewera, na którego przybycie do Noli oczekiwał bardzo mocno i nie raz się zawiódł: „[...] jesteś nieustannie blisko mnie przez swe listy”¹⁷. W tym oczekiwaniu na fizyczną obecność, list był pocieszeniem i nadzieją¹⁸. Czasami ta obecność listowa dokonuje swoistych cudów, jak opisywał to Paulin w liście do tegoż Sewera, gdy już sama wiadomość o lepszym samopoczuciu przyjaciela spowodowała wyzdrowienie Nolińczyka¹⁹.

Słowa nie tylko są namiastką czy nawet uobecnieniem osoby, z którą odbywa się dialog, ale pozwalają lepiej ją poznać i zrozumieć. Paulin wielokrot-

¹² Ep. 3, 5. Zob. M. Wysocki, M. Pyzik-Turska, *O listach w listach Ojców Kościoła*, w: *Nadzieje upadającego świata. Nadzieja w chrześcijańskiej epistolografii łacińskiej IV i V wieku (Ambroży, Augustyn, Hieronim, Paulin z Noli)*, red. M. Wysocki, J. Pałucki, M. Pyzik-Turska, Lublin 2019, s. 87-112.

¹³ Ep. 20, 1.

¹⁴ Zob. Ep. 4, 2.

¹⁵ Ep. 6, 1.

¹⁶ Zob. Ep. 4, 1.

¹⁷ Ep. 11, 3.

¹⁸ Zob. Ep. 5, 12.

¹⁹ Zob. Ep. 5, 9.

nie podkreślał tę właśnie rolę słowa. W liście do Augustyna z roku 396, a więc wkrótce po ostatecznym przybyciu do Noli i uprzednim otrzymaniu święceń prezbiteratu w Barcelonie, informował biskupa Hippony, że poznał go dzięki jego pismom, „świętym i pobożnym dziełom”²⁰, a przede wszystkim tym przeciwko manichejczykom, które otrzymał za pośrednictwem biskupów Aureliusza i Alipiusza. Co więcej, podkreślał głębię tego poznania i relacji, która zrodziła się dzięki przeczytanym dziełom. Pisał bowiem Paulin:

[...] moje umiłowanie ciebie stało się tak głębokie, że wydawało się nam, iż nie zawieramy nowej przyjaźni, lecz jakbyśmy starą przyjaźń odnawiali. Zatem nawet jeśli niekształtnymi słowy teraz piszę, to jednak nie niekształtnym uczuciem poznajemy Ciebie na nowo wzajemnie w duchu poprzez człowieka wewnętrznego²¹.

Zaś w odpowiedzi do Amanda Paulin stwierdzał, że w jego krótkim liście zasmakował słodczy jego ust, czyli doskonałości wymowy, a jego słowa ukazały „cały smak świętej duszy”²². Odpowiadając Aperowi, odniósł się Paulin do otrzymanego od niego listu, który był „doświadczeniem” nadawcy, czyli poznawaniem przez słowa, a lektura pisma przyjemnością. Słowa zawarte w liście Paulina doskonale oddają to doświadczenie drugiego człowieka, jego osobowości i wnętrza. Tak bowiem pisał do Apera:

Twój list ukazał mi obraz Twojego serca, ten list dobrej nadziei, list prawdziwej wiary, list czystej miłości. Jakiej świętej miłości jest pełen! Jak słodki i obfity jest w nim zapach Chrystusa! Jakim bogactwem czystego serca on kipi! Jak ukazuje mi Twoje pragnienie, a także potrzeby i słabości Twej duszy w przedśmionkach Pańskich! Jakie dziękczynienia składa Bogu i jakie błogosławieństwa wyprasza od Boga! Jakież mi czytającemu go ukazuje widowiska łask Bożych rozkwitających w Tobie i już działających cnót!²³

Z kontekstu wiemy, że Aper postanowił porzucić światowe uciechy, bogactwa oraz karierę i oddać się życiu mniszemu, podobnie jak uczynili to Paulin i Terazja. Słowa Paulina nawiązują zatem do planów i do podjętych już przez Apera działań oraz ukazują jego powołanie i duchowe życie.

Nie tylko słowa pisane pozwalają poznać człowieka, ale również te wypowiedziane, przekazywane na przykład przez zatrudnianych wówczas stałych kurierów²⁴, którzy podróżując pomiędzy korespondentami, doręczali spisane listy

²⁰ Ep. 6, 1.

²¹ Ep. 6, 2.

²² Ep. 36, 1.

²³ Ep. 44, 2.

²⁴ Zob. M. Wysocki, *Przesyłam ten list przez ręce mojego umiłowanego... czyli rzecz o kurierach w listach chrześcijańskich*, w: *Nadzieje upadającego świata*, s. 113-123.

i dzieła, ale także opowiadali o życiu i działalności oddalonego, a czasami również nieznanego nadawcy listu. Pisząc do pewnego wojskowego, Kryspiniana, Paulin tak opisywał swoiste z nim spotkanie:

Chociaż nie jestem Ci znany osobiście, poznałem Cię już w sercu, ponieważ Wiktor, mój najdroższy syn w Panu, sprawił, że poznałem Cię pomimo Twojej nieobecności fizycznej, gdy opowiadał mi o Twoim życiu religijnym. Zacząłem Cię więc kochać jako przyszłego towarzysza w Chrystusie²⁵.

Ten sam Wiktor nie tylko, że przyniósł list od mnicha Sebastiana, ale również opowiedział o jego dziele życia i o odosobnionym mniszym domu, dzięki czemu została nawiązana kolejna więź²⁶. Wiktor swymi słownymi opowieściami i świadectwem usłużył przyjaźni, ale także i dziełu budowlanemu Sewera. Przyznając bowiem od niego list, „dzięki jego oczom i słowom”, mógł Paulin ujrzyć wzniesione przez Sewera budowle sakralne i poznać, co uczynił on dla Chrystusa Pana²⁷. Słowa ukazują więc nie tylko duszę i umysł, ale również pozwalają ujrzyć materialne wytwory rąk innych ludzi. Wiktor był także posłańcem do Alecjusza, w odpowiedzi któremu Paulin pisał tak:

[...] otrzymałem dar dla mnie tak słodki, jak i niespodziewany, Twój list, w którym dobry skarbiec Twego serca ukazał mi, że słusznie uradowałem się otrzymanym błogosławieństwem Twojej posługi, gdyż przyglądając się obliczu Twego wewnętrznego człowieka w Twojej najczystszej wymowie, zrozumiałem, jak wielka jest pomoc przyznana mi w Tobie²⁸.

Słowa zawarte w tym liście były więc potwierdzeniem wcześniejszych obserwacji Paulina, ale także ich wzmocnieniem. Listy i spisane dzieła są więc obrazem człowieka, jego życia i działalności.

Czasami to sam Paulin, jako mistrz słowa, ukazywał i zaznaczał innych przez owe słowa ze swoimi korespondentami. Tak było na przykład w przypadku Sulpicjusza Sewera i Melanii Starszej. W jednym z listów do swego przyjaciela, przedstawia dzieje tej wybitnej kobiety, a jednocześnie wspomina, że opowiadał jej o Sewerze, o czym tak pisał w liście do przyjaciela:

Nie mogłem, bracie, pozwolić, aby Melania Cię nie poznała. Aby zaś ona mogłaby poznać pełniej łaskę Boga w Tobie, ukazałem jej Ciebie bardziej przez Twoje niż moje słowa. Ja sam bowiem odczytałem żywot naszego Marcina wobec tej, która bardzo zainteresowana jest takimi dziełami historycznymi²⁹.

²⁵ Ep. 25, 1.

²⁶ Zob. Ep. 26, 1.

²⁷ Zob. Ep. 32, 5.

²⁸ Ep. 33, 1.

²⁹ Ep. 29, 14.

Melania poznała więc Sewera przez słowa Paulina, ale jeszcze bardziej przez jego własne słowa, którymi spisany został *Żywot św. Marcina*. W ten sam zresztą sposób Paulin przedstawił Sewera Nicetasowi z Remezjany, który przybył do Noli³⁰. Poznali oni Sewera przez jego dzieło i ze względu na nie stał się on przez nich „szanowany i kochany” i okazał się „sługą prawdy”³¹, co w przestrzeni słów pozostaje niezwykle istotne.

Paulin wspomina w swoich listach o jeszcze jednym poznaniu człowieka i jego życia – chyba najczęstszym i najprostszym jeżeli chodzi o dzieła spisywane – poznanie kogoś drugiego przez dzieła innych. W ten sposób Paulin dzięki pismom Sulpicjusza Sewera poznał św. Marcina z Tours, o czym wspominał w jednym z listów: „Dzięki Twojej książce pokochałem przywilej tej posługi, abym skosztował choć w małym stopniu przynajmniej kropelkę ze świętych czynów Marcina”³².

W listach Paulina niemal zawsze poznanie kogoś przez słowa, doświadczenie jego osoby, jego umysłu, mądrości, jego ducha i jego dzieł, wiąże się z wpływem tej osoby na odbiorcę, który to wpływ może mieć różnoraki wymiar. Pierwszym, o którym wspomina w swojej korespondencji Nolańczyk, jest pouczenie, które otrzymuje się przez słowa. Czasami jest to dosłowna prośba o bycie swoim kierownikiem duchowym i duszpasterskim, jak mamy to zachowane w liście do Amanda. List ten pochodzi z okresu tuż po drugim „nawróceniu” Paulina i przyjęciu święceń kapłańskich, a przed wyruszeniem wraz z żoną Terazją do Noli. Dlatego też nowo wyświęcony prezbiter Paulin prosi:

[...] Twymi listami zaopatruj nas często w konieczną pomoc. Bowiem Ty, „nakarmiony słowami wiary i dobrej nauki, za którą poszedłeś” (1 Tm 4,6) od dzieciństwa w świętych pismach, kształtuj nas zgodnie z regułą świętości, karm nas duchowym pokarmem, to jest słowem Bożym. [...] A teraz nie bądź mniej staranny w trosce o moją formację, ponieważ jesteśmy rozdzieleni przez nasze miejsce w Kościele, ale nie oddzieleni od Jego ciała³³.

Paulin prosi zatem o duchowe towarzyszenie, o instruowanie słowami na drodze rozwoju duchowego i kapłaństwa. Ale takie pouczenie można czerpać również ze spisanych dzieł teologicznych, które nie są adresowane do jednej, konkretnej osoby. Za takie właśnie dzieła i pouczenie z nich wypływające dziękuje Paulin Augustynowi w swym liście i stwierdza: „Twoich pięć prac jest dla mej duszy zarazem lekarstwem i pożywieniem. [...] One nie tylko nas poucza-

³⁰ Zob. *Ep.* 29, 14; J. Grzywaczewski, *Związki Nicetasa z Paulinem z Noli*, „E-Patrologos” 1/3 (2015), s. 14-27.

³¹ *Ep.* 29, 14.

³² *Ep.* 23, 4.

³³ *Ep.* 2, 3.

ją, ale są pożyteczne dla Kościoła w wielu miastach”³⁴, a nieco dalej w tym samym liście prosi go: „[...] słowami swymi ucz mnie jak dziecię, które w swym rozwoju duchowym pije jeszcze mleko słowa Bożego i pożąda piersi wiary, mądrości i miłości”³⁵. Paulin ma więc głęboką świadomość ważności i mocy słów w duchowym dorastaniu i zdobywaniu wiedzy zarówno światowej, jak i Bożej, szczególnie od człowieka, który już wówczas słynął z wiedzy teologicznej i którego Paulin traktował jak duchowego i intelektualnego ojca, choć Augustyn wiekiem był młodszy od Nolańczyka³⁶. Obficie korzystając z dzieł napisanych przez Augustyna, ale także z prowadzonej korespondencji, po wielu latach mógł Paulin napisać, podkreślając znaczenie otrzymanych słów w swej formacji i rozwoju duchowym:

„Twoje słowo jest zawsze lampą dla moich stóp i światłem na moich ścieżkach” (Ps 118,105). Przeto kiedykolwiek otrzymuję list Twojej błogosławionej i świętej osoby, czuję, że rozprasza się ciemność mojej głupoty, i jakby po wylaniu na oczy mojego umysłu balsamu niosącego przejrzenie (por. Ap 3,18) widzę jaśniej, ponieważ noc mojej niewiedzy została usunięta i mgła wątpliwości rozpuśczone. Doświadczałem tego często przy innych okazjach nie tylko przez otrzymywanie daru Twoich listów, ale szczególnie przez owo dziełko Twego ostatniego listu [...]”³⁷.

Biorąc pod uwagę słowa, które czasem, nawet jeżeli zapisane, ulatują, a powinny być na wyciągnięcie ręki, aby być przypominane i aby wciąż na nowo pouczały, Paulin prosił w ostatnim z zachowanych listów do Augustyna, aby przesłał mu ponownie dzieło o naturze zmartwychwstania, które było pełne pouczeń wiary. List ten bowiem, jak pisał Nolańczyk, pochodził ze skarbca serca Augustyna i był świadectwem tego, co Bóg mówił w Augustynie i przez niego do Paulina³⁸.

Z pouczeniem zawartym w słowach otrzymywanych i wysyłanych przez Paulina związane było także inne zadanie spisanych słów – umacnianie w wierze. Korespondencja Paulina ma wymiar wybitnie duchowy i pastoralny. Wielokrotnie, szczególnie na początku swej duchowej przygody, Nolańczyk prosi i uzyskuje potrzebne mu rady, a przede wszystkim umocnienie na obranej drodze. Otrzymywane delikatne słowa, używając obrazowania biblijnego, nasycali kości i napęłniały dobrami spragnioną duszę Paulina³⁹. Słowa otrzymane od Augustyna były dla niego pokarmem, lekarstwem, rozkoszą⁴⁰, a te pochodzące od duchowego ojca

³⁴ Ep. 4, 1.

³⁵ Ep. 4, 3.

³⁶ Zob. Ep. 4, 3.

³⁷ Ep. 45, 1.

³⁸ Zob. Ep. 50, 14.

³⁹ Zob. Ep. 2, 1; Prz 15, 30; Ps 106, 9.

⁴⁰ Zob. Ep. 4, 1.

i chrzciciela, biskupa Delfina, solą i „przyprawą duchową”⁴¹, zaś słowo Wiktryka odnawiało i odświeżało Paulina⁴², podobnie jak uczynił to wzmacniający krótki list Rufina z Akwilei⁴³. Biorąc pod uwagę efekty i moc, jaką posiadały otrzymywane słowa, o których z pewnością pisał z retoryczną emfazą, Paulin nieustannie pragnął otrzymywać jeszcze więcej słów wzmacniających wiarę. Dlatego do Augustyna pisał: „Wiara nasza [...] niechaj się wzmacnia pismami oraz przykładami wiernych”⁴⁴, zaś wraz z żoną Terazją prosił Alipiusza:

Odwiedź nas za pośrednictwem Twych listów. Niech nas ogarnie światło, w którym się znajdujesz, widoczny na złotych świecznikach. Niech Twoje słowa będą „światłością ścieżek naszych” (Ps 118,105), a „olejek Twej lampy namaści naszą głowę” (Ps 22,5). Nasza wiara rozpali się, gdy otrzymamy pożywienie umysłu i światło dla duszy z tchnienia ust Twoich⁴⁵.

Sam również wiedział, że jego słowa mogą być pouczeniem i umocnieniem w wierze. Dlatego w jednym z listów do Sewera zauważył, popadając przy okazji w retoryczny *topos modestiae*, że sprawia on „wrażenie nie zmęczonego, ale mocniejszego i odświeżonego tyloma tomami”, które wcześniej mu przesłał⁴⁶.

Z powyższych wypowiedzi Paulina, zawartych w jego korespondencji, przebiega obraz człowieka doskonale posługującego się słowem i rozumiejącego rolę słowa w przekazywaniu zarówno najprostszych, codziennych informacji, jak i oddziaływania słowem na drugiego człowieka. Najważniejsze w tym posługiwaniu się słowem było dla Paulina to, co określamy współcześnie pojęciem „odpowiedzialność za słowo”. I w tym właśnie Paulin pozostaje również dla nas – władających słowem – wzorem i przykładem.

Bibliografia

- Alvar A., *Realidad e ilusión en la poesía latina tardoantigua: notas a propósito de estética literaria*, „Emerita” 60 (1992), s. 1-20.
 Cytowska M., *Paulin z Noli uczeń Auzoniusza*, „Meander” 49 (1994), s. 33-42.
 Duval Y.M., *La poésie latine au IVe siècle de notre ère*, „Bulletin de l'Association G. Budé” 2 (1987), s. 165-192.

⁴¹ Ep. 9, 1.

⁴² Zob. Ep. 37, 1.

⁴³ Zob. Ep. 46, 1.

⁴⁴ Ep. 4, 1.

⁴⁵ Ep. 3, 5.

⁴⁶ Ep. 28, 4.

- Green R.P.H., *The Correspondence of Ausonius*, „L'Antiquité Classique” 49 (1980), s. 191-211.
- Grzywaczewski J., *Związki Nicetasa z Paulinem z Noli*, „E-Patrologos” 1/3 (2015), s. 14-27.
- Paulin z Noli, *Listy 1-51*, tłum., oprac. i wstęp M. Wysocki, J. Pałucki, M. Pyzik-Turska, Kraków 2019.
- Ruggiero A., Sorrentino D., *Dalle muse a Cristo: Storia di una conversione*, Nola 1984.
- Santaniello G., *Il dramma della conversione nel dibattito tra Paolino e Ausonio*, „Impegno e Dialogo” 14 (2001), s. 205-231.
- Swoboda A., *Przyjaźń i konflikt Ausoniusza i Paulina z Noli w świetle korespondencji*, „Eos” 83 (1995), s. 307-321.
- Wysocki M., *Przesyłam ten list przez ręce mojego umiłowanego... czyli rzecz o kurierach w listach chrześcijańskich*, w: *Nadzieje upadającego świata. Nadzieja w chrześcijańskiej epistolografii łacińskiej IV i V wieku (Ambroży, Augustyn, Hieronim, Paulin z Noli)*, red. M. Wysocki, J. Pałucki, M. Pyzik-Turska, Lublin 2019, s. 113-123.
- Wysocki M., Pyzik-Turska M., *O listach w listach Ojców Kościoła*, w: *Nadzieje upadającego świata. Nadzieja w chrześcijańskiej epistolografii łacińskiej IV i V wieku (Ambroży, Augustyn, Hieronim, Paulin z Noli)*, red. M. Wysocki, J. Pałucki, M. Pyzik-Turska, Lublin 2019, s. 87-112.

Streszczenie

Niniejszy przyczynek ukazuje na przykładzie korespondencji Paulina z Noli, nazywanego chrześcijańskim Ciceronem, kwestie związane z mocą i rolą słowa, zarówno tego wypowiedzanego, jak i pisanego. Paulin wielokrotnie, będąc mistrzem słowa, wskazuje w swych listach na słowo, jako mające moc uosabiania interlokutora podczas jego fizycznej nieobecności, poznawania drugiego człowieka, pouczenia, umacniania i pocieszania. Listy Paulina oraz jego poezja są praktycznym wcieleniem w życie tych postulatów, dlatego Paulin z Noli jawi się również dla współczesnych koryfeuszy słowa jako przykład i wzór szeroko rozumianej odpowiedzialności za moc i rolę słowa.

Słowa kluczowe: Paulin z Noli, listy, słowo, moc słowa

The Power and Role of the Word according to Paulinus of Nola and his Letters

This contribution shows, on the example of the letters of Paulinus of Nola, called the Christian Cicero, issues related to the power and role of the word,

both spoken and written. Paulinus, being a master of the word, repeatedly indicates in his letters the word as having the power to embody the interlocutor during his physical absence, to know another man, to instruct, and to strengthen. Paulinus' letters, but also his poems, are a practical implementation of these postulates, and that is why Paulinus of Nola appears to us as well as an example and a model of broadly understood responsibility for the power and role of the word.

Key words: Paulinus of Nola, letters, word, power of word